

УДК 378:81'271

К. Я. Климова,

доктор педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СИТУАЦІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА НЕФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Спираючись на дидактичні праці та власний педагогічний досвід, автор аналізує ситуаційне навчання української мови студентів, а також гру як важливий метод стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів у процесі формування в них мовнокомунікативної професійної компетентності. У статті наведено приклад кейсу до курсу "Українська мова (за професійним спрямуванням)" для студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів.

Одним з аспектів проблеми використання інтерактивних педагогічних технологій у підготовці професійно компетентних учителів є формування нового досвіду студентів, які стають носіями оновленого змісту педагогічної освіти. **Мета статті** – підкреслити роль *імітаційного моделювання різних ситуацій педагогічного вербального спілкування в організації* навчально-пізнавальної, розвивально-виховної та квазіпрофесійної інтерактивної діяльності майбутніх учителів-нефілологів з української мови.

У словниках лексема "імітувати" означає "точно наслідувати кого-небудь; відтворювати що-небудь" [1: 396]. Отже, похідне слово *імітаційний* означає "наслідуваний, відтворюваний". Відтворювана в умовах навчального середовища ситуація професійного спілкування є своєрідною "репетицією життя", моделлю дійсності, в якій майбутній учитель може визначити рівень своєї готовності до педагогічного дискурсу.

До інтерактивних способів творчої діяльності суб'єктів навчання – викладачів і студентів – відносять кейс-метод (case-study, метод аналізу конкретних ситуацій). У сучасній українській лінгводидактиці вищої школи цей метод досі не знайшов масового застосування, попри свій високий педагогічний потенціал та майже столітню історію. Проблемі використання кейс-методу у професійній підготовці фахівців присвячена низка ґрунтовних досліджень зарубіжних і українських науковців (М. Волгін, Г. Кардос, Д. Коултер, Д. Крукшенк, С. Масловська, О. Михайлова, Г. Прозументова, О. Сидоренко, С. Сміт, О. Смолянінова, Ю. Сурмін, В. Чуба та ін.). В американській бізнес-освіті двадцятих років минулого століття (Гарвардський університет) кейс-метод передбачав проектування теоретичних знань у площину конкретних життєвих ситуацій. У світовому освітньому просторі, у тому числі в радянському, цей метод вперше застосували у 80-х роках. Потреба суспільства у педагогах-фахівцях, спроможних оперативно знайти вихід із нестандартних професійних ситуацій, ставши нагальною у 90-ті роки ХХ століття, наразі залишається актуальною (Л. Пироженко, О. Пометун, О. Сидоренко та ін.).

Слово "кейс" у сучасному тлумачному словнику української мови означає "пласка валізка для носіння паперів, зошитів, книг" [2: 331]. Англо-український словник пропонує два значення: "case – 1) випадок, обставина; положення (справ); 2) коробка, скринька; ящик, контейнер; сумка, валіза" (Зубков М., Мюллер В. Сучасний англо-український та україно-англійський словник. – Х. : ВД Школа, 2005.– 92 с.). Саме слово "випадок" покладено в основу назви кейс-методу: педагог у письмовій формі викладає студентам конкретну професійну ситуацію (прецедент, кейс) і пропонує різними шляхами самостійно вирішити проблему, з нею пов'язану. При цьому актуалізуються раніше здобуті знання та вивчаються нові теоретичні відомості, необхідні для розв'язання проблеми: студенти збирають інформацію, аналізують її. Учені підкреслюють зв'язок кейс-методу з іншими способами стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності (творчою грою, навчальною дискусією, алгоритмуванням тощо).

Спираючись на дослідження О. Михайлової, О. Пометун [3: 384], виділяємо такі основні *функції ситуаційного методу навчання української мови майбутніх учителів-нефілологів*:

– тренувальну або практичну (формування в студентів навичок практичного володіння засобами педагогічного впливу в нестандартних ситуаціях професійного українськомовного спілкування – з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників, що зумовили дії комунікантів);

– ґносеологічну або аналітичну (формування вмінь здобувати знання з різних інформаційних джерел, аналізувати й узагальнювати одержану інформацію, проектувати її у реальну площину);

– комунікативну (формування мовнокомунікативної компетентності студентів у різних видах мовленнєвої діяльності, таких як: слухання, читання, говоріння, письмо; вміння вести дискусію, застосовувати сучасні комунікаційні технології);

– творчу (формування креативності майбутніх учителів – прагнення знайти оптимальний шлях вирішення проблеми; готовність до інтерактивного навчання; відкритість до інновацій);

– соціально-психологічну (формування у майбутніх учителів навичок аналізу комунікативної поведінки кожного з учасників педагогічного дискурсу для максимальної реалізації свого комунікативного задуму).

У площині формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-нефілологів кейс-метод можна вважати ефективним способом формування в майбутніх учителів цілого ряду взаємопов'язаних компетентностей: мовної, дискурсивної, функціонально-комунікативної, ілюкативної, соціолінгвістичної, стратегічної, паравербальної, лінгвокультурної, інноваційної, інформаційно-комп'ютерної та ін. Під час "занурення" у педагогічний дискурс активізуються всі види мовленнєвої діяльності; у студентів формуються евристичні уміння спостерігати, запам'ятовувати, аналізувати навчальний матеріал, виділяючи головне у тексті. У кейс-методі виразно простежується виховний і розвивальний потенціал: при вирішенні нестандартних педагогічних ситуацій студенти "приміряють на себе" образ мовнокомпетентного вчителя-вихователя, особистісні якості якого окреслені професіограмою. На наш погляд, студентам-нефілологам доцільно пропонувати легкі кейси, що застосовують на вступному етапі професійного навчання. Попри переваги у кейсі спостерігається деяка поверховість вивчення проблеми – прагнення "сказати про все потроху"; нестандартна професійна ситуація потребує від викладача української мови – консультанта та координатора – об'єктивності, обізнаності з питань психології, соціології, педагогіки та інших наук. Окрім того, у межах одного заняття у ВНЗ технічно важко виконати всі завдання, передбачені кейсом.

Матеріали кейсу до курсу "Українська мова (за професійним спрямуванням)" для студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів, наведені нижче, ілюструють думку про важливість ігрового компонента в імітаційному моделюванні ситуацій професійно-педагогічної комунікації.

Модель кейсу до навчальної дисципліни
"Українська мова (за професійним спрямуванням)"
Змістовий модуль 2. Професійна мовнокомунікативна діяльність.
Тема 3. Культура усного фахового спілкування.

(3 години – аудиторна, 3 години – індивідуально-самостійна робота)

Пропонований кейс за типом є проблемним, ситуація складена на основі реальних подій. Суб'єкт інформації – викладач.

І. Імітаційно-підготовча складова моделі кейсу (відведена 1 академічна година практичного заняття).

А. Опис ситуації. Викладач роздає студентам картки із текстом.

Байдужість

(Реальний випадок, що стався в одній зі шкіл. Імена і деякі деталі змінено)

Кажуть, що понеділок – небажаний день для початку нових справ. Але сьогоднішній понеділок був іншим: Марина Петрівна, вчителька української мови і літератури, нарешті повернулася до ліцею після чергового перебування на "лікарняному". Почувалася Марина Петрівна значно краще, але лікарі рекомендували не перевтомлюватися, більше відпочивати. "Так, здоров'я ні за які гроші не купиши, а на роботі все одно не подякують за усі старання. Одне тільки позано – мої випускники через три тижні виконуватимуть тести ЗНО, а я нічого з ними не встигла повторити. Треба вже сьогодні розпочати підготовку", – міркувала Марина Петрівна, наближаючись до школи.

"Добривдень, Мариночко! – почувся знайомий голос директора. – Нарешті Ви з'явилися! Не хворійте більше, а то Ваші учні вже зовсім стали некерованими: втікають з уроків, порушують дисципліну. – Вас замінюють щоразу різні вчителі, діти втомилися від такого режиму навчання!" Роззублено посміхнувшись, вчителька пішла по коридору. Пролунав дзвоник. Відчинивши двері, Марина Петрівна здивувалася – у класі було порожньо. Вона побігла до розкладу, щоб переконатися, що у цьому кабінеті має проводитися саме її урок. З учительської визирнула завуч Оксана Іванівна. Вона співчутливо і водночас похмуро сказала: "Не варто шукати дітей, Марино Петрівно. Батьки учнів звернулися до директора із проханням терміново знайти на Ваше місце іншого вчителя-словесника, який зможе підготувати клас до тестування. Отже, готуйтеся до неради...".

Б. Письмовий самоаналіз студентами ситуації за пропонованою схемою:

1. Які проблеми порушує оповідання "Байдужість"? Чи вважаєте Ви ситуацію, що склалася, типовою?

2. Якою Ви бачите Марину Петрівну? Проаналізуйте ставлення вчительки до своєї професії.

3. Проаналізуйте ставлення до Марини Петрівни з боку дирекції школи.

4. Проаналізуйте ситуацію, що склалася, з позиції учнів.

5. Проаналізуйте ситуацію, що склалася, з погляду батьків випускників.

6. Як, на Вашу думку, розгортатимуться події далі?

7. Які поради Ви можете дати Марині Василівні?

8. Які поради Ви можете дати учням?

В. Добір студентами методичних матеріалів (на основі психолого-педагогічних джерел, у тому числі доступних Інтернет-ресурсів) – індивідуально-самостійна робота студентів у позаурочний час – 3 години.

Хочеш наукою виховати учня, люби свою науку і знай її, і учні полюблять тебе, а ти виховаєш їх; але якщо ти сам не любиш її, то скільки б ти не змушував учити, наука не здійснить виховного впливу (Л. М. Толстой).

1. Студенти виписують цитати – вислови видатних педагогів, психологів, філософів про вияви байдужого ставлення до людей, про особистісні якості вчителя, про культуру взаємин.

2. Студенти вивчають трудове законодавство України, шкільну документацію, роблять відповідні нотатки.

Г. Робота студентів у дискусійних групах, сформованих викладачем за результатами письмового самоаналізу (1 академічна аудиторна година).

Під час дискусії, керованої викладачем, студенти різних дискусійних груп пропонують альтернативні шляхи вирішення проблеми, за допомогою методичних матеріалів аргументуючи свою думку. Викладач виконує консультативно-координуючу функцію і разом зі студентами шукає компромісний варіант розв'язання конфліктної ситуації.

II. Власне ігрова складова моделі кейсу (1 академічна аудиторна година).

А. Проведення гри "Засідання педагогічної ради школи".

Етапи гри:

– *Підготовчий.* Написання кількох сценаріїв до проблемної ситуації, кожний з яких відображає певний шлях вирішення проблеми. Розподіл ролей між членами групи.

– *Основний.* Розігрування альтернативних варіантів, запропонованих малими групами.

– *Підсумковий.* Колективне обговорення гри. Взаємні запитання малих груп.

Колективне підведення підсумків заняття.

Студенти усно висловлюють своє ставлення як до проблеми загалом, так і до окремих її аспектів.

Самоаналіз.

Робота завершується 5-хвилинним есе на тему: "Чи вважаю я себе готовим до професійної комунікації у будь-яких ситуаціях?"

Ігрова діяльність становить основу саморозвитку комунікативної українськомовної особистості майбутнього вчителя.

Вчення про ігрову діяльність сягає часів античності (Аристотель, Платон та ін.). Вагомим внеском у розвиток теорії гри є праці Я. А. Коменського, Дж. Локка, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. Вундта, Ф. Шиллера, Ф. Фребеля та ін. Дослідження російських учених XVIII – XIX століть (І. Бецького, М. Новикова, П. Блонського, А. Сікорського, К. Ушинського) знайшли розвиток у працях С. Рубінштейна, Л. Виготського, В. Давидова, О. Леонтєва, Д. Ельконіна, В. Сухомлинського, А. Панфілової, Т. Хлебнікової та ін. Дефініції поняття "гра", запропоновані педагогами, свідчать про її важливість у розвитку суспільства: "вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, в якому складається, формується й удосконалюється самоуправління поведінкою" [4: 188]; "засіб передачі накопиченого досвіду від покоління до покоління, з іншого – надає можливість особистості впливати на оточуюче середовище" [5: 298].

Викладач може корегувати хід гри у тому разі, якщо при самостійному вирішенні проблеми студенти відчують труднощі. Варто враховувати, що *евристичний аспект гри* стимулює розвиток творчих здібностей майбутніх учителів, а також оптимізує саморозвиток комунікативної українськомовної особистості. Викладачеві доцільно переходити до проведення ігор на заняттях з української мови лише тоді, коли студенти до цього підготовлені, а саме: 1) розрізняють суть функцій словесної діяльності (інформативно-, регулятивно- чи ефективно-комунікативної); 2) практично можуть включатися в різні види словесної діяльності (ораторської, лекторської, сценічної); 3) опанували суть понять "логіка мовлення" і "техніка мовлення", "емоційність мовлення", "міміка", "жести". Викладач не повинен перетворювати гру – як імітацію майбутньої професійно-педагогічної діяльності – на розвагу: варто ретельно підготуватися до проведення гри, насамперед, визначивши мотив словесної діяльності кожного учасника, пояснити завдання кожного гравця і мету гри загалом, по можливості, не регламентувати виступи. Усі вимоги до гравців сформульовано в інструкції, яка заздалегідь роздається учасникам.

Таким чином, ми цілком поділяємо думку Н. Посталюк про те, що педагогічні ігри на практичних заняттях з мови у педагогічному ВНЗ ефективно проводити з кількох причин: 1) студенти швидше та якісніше засвоюють теоретичний матеріал (зокрема, з діалектології та культури і техніки мовлення); 2) ігри допомагають сформулювати об'єктивне творче "я" кожного студента; 3) ігри розвивають комунікативні здібності майбутніх учителів, підвищують рівень мовної культури студентів; 4) ігри взагалі оптимізують навчально-виховний процес у педагогічному ВНЗ.

Використання ігрових технологій у процесі формування професійно спрямованих знань, умінь і навичок майбутніх учителів з української мови потребує, насамперед, окреслення змісту поняття

"педагогічна гра". *Педагогічна гра* – це технологія (самостійна або елемент іншої технології), яка передбачає спільну упорядковану діяльність викладача та студентів в аудиторний або позааудиторний час, відведений на вивчення курсу; спрямована на оптимізацію процесу формування професійно спрямованих знань, умінь і навичок, на розвиток творчих здібностей майбутніх учителів, на підготовку їх до реальних ситуацій мовнокомунікативної професійної діяльності. З-поміж *класифікацій педагогічних ігор* (А. Капська, О. Мазнева, О. Мірошніченко, Т. Поніманська, Н. Химич, П. Шевченко) прозорий розподіл пропонує Н. Слюсаренко. За цією класифікацією *педагогічні ігри* поділяються на *дидактичні* (інтелектуальні, пізнавальні, гра-праця) та *творчі*: сюжетно-рольові (режисерські, рольові, ігри-драматизації, симуляційні), ситуативно-рольові, або ігровий тренінг, ділові (за характером модельованих ситуацій, за характером ігрового процесу, за способом передавання й обробки інформації, за динамікою модельованих процесів, за врахуванням часу моделювання) та організаційно-діяльнісні.

Найефективнішими у формуванні в майбутніх учителів-нефілологів мотивації до вивчення української мови є *дидактичні (зокрема пізнавальні) ігри та творчі (зокрема ділові та рольові)*. Вони допомагають засвоїти теоретичні відомості, активізують творчу уяву студентів, розвивають комунікативні якості мовлення, виконавські здібності, інтерес до читання українськомовних творів, стимулюють майбутніх учителів до просвітницької та науково-дослідної діяльності.

Специфіка *дидактичної педагогічної гри* полягає у перевазі пізнавального компонента над розважальним, в чітко окреслених викладачем завданнях, у завершеності структури та суворих вимогах до учасників, в колективному характері ігрової діяльності. Дидактична гра проводиться, як правило, з метою навчання, контролю або узагальнення отриманих знань з усього навчального курсу або його окремих модулів, тем. У *творчій педагогічній грі* увагу зосереджено на розвитку креативного професійного потенціалу майбутніх учителів, беруться до уваги індивідуально-психологічні особливості та творчі здібності студентів – суб'єктів гри, особистість викладача відходить на другий план. Різновиди творчих ігор останнім часом є об'єктом досліджень у галузі вищої педагогічної освіти.

М. Воровка визначає *ділову педагогічну гру* як імітаційне моделювання професійної діяльності задіяних у грі суб'єктів; як засіб підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності. Вчена розглядає ігрову педагогічну діяльність у нерозривному зв'язку з пізнавальною активністю особистості [6]. Ігрова діяльність покладена в основу творчих (рольових) студентських проєктів. Н. Голуб відносить *ділову творчу гру* до елементів кейс-методу, а етап колективного обговорення результатів ігрової діяльності пропонує проводити на основі інтерактивної технології "мозковий штурм" [7: 244]. *Рольову гру* Л. Виготський назвав вершиною ігрової діяльності: цей різновид творчої гри має найбільш відкриту для педагогічної імпровізації структуру. Напередодні проходження виробничої практики в школі студенти мають змогу перевірити рівень своєї готовності до спонтанної мовної комунікації.

Таким чином, гра є важливим методом стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів-нефілологів у процесі формування їх мовнокомунікативної професійної компетентності. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача і студентів у процесі ігрової діяльності сприяє розвитку дослідницьких якостей завтрашніх учителів-методистів, які зможуть самостійно моделювати педагогічні ігри у роботі з учнями.

Отже, є всі підстави вважати, що імітаційне моделювання ситуацій професійної педагогічної комунікації є актуальною та перспективною проблемою для лінгводидактичних досліджень і, беззаперечно, посідає важливе місце у структурі методичної системи формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-нефілологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.
2. Сучасний тлумачний словник української мови : 50 000 слів / [за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського]. – Х. : ВД "ШКОЛА", 2006. – 832 с.
3. Михайлова Е. Кейс і кейс-метод : общие понятия / Елена Альбертовна Михайлова // Маркетинг. – 1999. – № 1. – С. 109–117.
4. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник [за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури] / Світлана Сергіївна Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
5. Слюсаренко Н. В. Гра та її використання в процесі підготовки майбутніх учителів / Н. В. Слюсаренко // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 44. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2007. – 378 с.
6. Воровка М. І. Ділова гра як технологія активного навчання / М. І. Воровка // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки. – Київ–Запоріжжя. – 2004. – Вип. 31. – С. 277–281.
7. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : [монографія] / Ніна Борисівна Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 400 с.

Матеріал надійшов до редакції 14.06. 2011 р.

Климова Е. Я. Имитационное моделирование ситуаций профессиональной педагогической коммуникации в процессе обучения украинскому языку на нефилологических факультетах университетов.

Ссылаясь на дидактические труды и личный педагогический опыт, автор анализирует ситуационное обучение украинскому языку студентов, а также игру как важный метод стимулирования и мотивации учебно-познавательной деятельности будущих учителей в процессе формирования у них коммуникативно-языковой профессиональной компетентности. В статье приводится пример кейса к курсу "Украинский язык (за профессиональной направленностью)" для студентов нефилологических специальностей педагогических университетов.

Klymova K. Ya. The Imitative Modelling of the Situations in the Professional Pedagogical Communication during the Ukrainian Language Studies at Non-Philology Departments of the Universities.

Referring to the didactic principles and own pedagogical experience the author analyzes the situational teaching the Ukrainian language for the students, as well as, a game as an important method of stimulation and motivation of educational and cognitive activity of prospective teachers in the process of forming their communicative and language professional competence. The article considers case studies to the course "The Ukrainian Language (Professional Orientation)" for non-philology students at the pedagogical universities.